

58. Черний А. И. Советско-болгарское интернациональное сотрудничество / А. И. Черний. – К., 1989.

59. Чорній В. П. Історія Болгарії / В. П. Чорній. – Львів, 2007.

60. Шумада Н. История и современное состояние изучения фольклора болгарского населения в СССР // Българската култура и взаимодействието и със световната култура: Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981. Доклади : в 3 т. София, 1983. Т. 2: Етнография и фолклор. – С. 151–159; Шумада Н.С. Жанровый состав и особенности функционирования песенного фольклора болгарского населения в УССР // Втори Международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1986 г. Доклади : в 23 т. – София, 1988. – Т. 15: Фолклор. – С. 493–498.

61. Cohen R. Global Diasporas: An Introduction. – UCL Press, 1997.

62. Rainer M., Rainer O. Diasporas and ethnic migrants Germani, Israel and Post-Soviet successor states in comparative perspective. – Frank Cass, 2003.

63. Sheffer G. A New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics // Modern Diasporas in International Politics. – L., 1986. – P. 1–15.

Надійшла до редколегії 05.11.10

УДК 94(438) – 054.57 «1918-1939»

А. Г. Венгер

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ 1918–1939 рр. (DE JURE & DE FACTO)

Розглянуто політику Польщі щодо національних меншин у міжвоєнний період на основі широкого комплексу офіційної державної документації та законодавчих актів. Здійснено спробу реконструкції становища нетитульних етносів у державних окраїнах.

Ключові слова: Польща, національні меншини, креси, німці, українці, білоруси, євреї.

Рассмотрена политика Польши в отношении национальных меньшин в междувоенный период на основе широкого комплекса официальной государственной документации и законодательных актов. Осуществлена по-

пытка реконструкції положення нетитульних етносів державних україн.

Ключевые слова: Польша, національні меншини, кресы, німці, українці, білоруси, євреї.

The policy of Poland with regard to the national minorities on the base of the wide range of the state documents and legislative acts is examined in the article. The attempt in reconstruction of status of the untitled ethnoses in the state borderlands is made.

Key words: Poland, national minorities, cresy, Germans, Ukrainians, Belorussians, Jews.

Auf der Grundlage einer Vielzahl offizieller Dokumente wird die Politik des polnischen Staates gegenüber den nationalen Minderheiten in der Zwischenkriegszeit beleuchtet. Es wird der Versuch unternommen, die Lage der Minoritäten in Polen zu rekonstruieren.

Schlagwörter: Polen, nationale Minderheiten, polnische Ostgebiete, deutsche, Ukrainer, Weißrussen, Juden.

Сучасний світ ставить перед суспільством ряд викликів, розв'язання яких вимагає зваженого погляду у минуле. Одним з таких викликів є поліетнічність держав, яка вимагає збалансованої національної політики, покликаної задовольняти потреби національних громад без шкоди титульному етносу і навпаки. Сучасна Україна не є винятком, тому досвід сусідньої Польщі міжвоєнної доби з цього питання у всіх смислах може стати корисним прикладом.

У вітчизняній історичній науці проблема національних громад у Польщі розглядається, в основному, в західноукраїнських землях, на яких, по суті, представлено весь зріз найбільших національних громад Польщі: українці, євреї, німці. Специфікою такого погляду є те, що українська громада в більшості випадків розглядається не як національна меншина, а як титульний етнос, що в регіональному вимірі є вірним, але не відповідає дійсності польської держави 1918–1939 рр. Лише панорамний огляд ситуації дозволить простежити індивідуальне в загальному.

Історіографія проблеми налічує досить солідний доробок. Першими цю проблему намагались досліджувати самі поляки в міжвоєнний період, для кращого розуміння ситуації. Авторами були відомі політики, зокрема Л. Василевський [58; 59], С. Вислоух [62; 63], які в своїх описах звертались до політичних функцій національних меншин та намагались виправдовувати державну політику стосовно них, апелюючи до необхідності уніфікації молодого держави. Для більшості праць міжвоєнної доби є характерною описовість, відсутність зва-

жених висновків, які до того ж орієнтувались на потреби колонізаторської політики держави [54; 57; 60; 61; 62; 63; 64, 65]. Після Другої світової війни інтерес до таких тем значно вщух, що було викликано входженням Польщі до соцтабору. Роботи, які з'являються, досліджують проблему під кутом марксистських постулатів, що дозволило детально розгледіти її соціально-економічний бік, залишаючи поза увагою питання міжнаціональних, міжконфесійних та культурних взаємин і впливів [30; 31; 32; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 54]. Після розпаду соцтабору в дослідженнях з'являються напрями, на які марксистські історики були «голодними» та через які вбачали можливість виходу з кризи історичної науки й осягнення нерозкритих питань. Праці цього періоду покликані зрозуміти причини прорахунків та поразки у національній політиці. Для цього в більшості випадків використовується культурологічний інструментарій і незаслужено відкидаються соціально-економічні аспекти [34; 35; 39; 43; 48].

Вітчизняна історіографія цієї проблеми розпочала формуватись з моменту утворення СРСР. У першу чергу це було пов'язане з інтересами СРСР стосовно Польщі. Окрім ідеї світової революції, як складової зовнішньополітичної діяльності Радянського Союзу, існували територіальні претензії. Тому Західна Білорусія та Західна Україна стали об'єктами прискіпливої уваги дослідників радянської держави. Як правило, це були критичні описи, спрямовані на викриття недоліків польської влади в соціально-економічній та культурній сфері стосовно меншин [12; 20; 21]. З уваги випускались релігійні утиски, що було пов'язане з антирелігійною радянською політикою. В основній своїй масі роботи мали пафосний характер, з притаманним епосі розмахом пера. В дослідженнях використовувались марксистсько-ленінські підходи, тому увагу приділяли, в основному, бідним селянам та пролетарям. Ще однією важливою темою стала діяльність Польської комуністичної партії. Будь-яка лояльність щодо українського чи білоруського заможного селянства розглядалась як загравання з куркулями та запродаństwo других [4; 8; 16]. Німецькому та єврейському населенню увага приділялась лише в дослідженнях, що стосувались історії Європи [15].

Післявоєнна історіографія значно зменшила свою увагу до цієї проблеми. Розроблялись питання, пов'язані з «хижацькою експлуатацією» західноукраїнських та західнобілоруських земель. Основна увага приділялась боротьбі класів, де експлуататором виступала «панська Польща та її буржуазні прихвостні», а експлуатованими – бідне селянство та робітники нафтових підприємств [10; 11; 14;

23]. Такі розвідки мали на меті продемонструвати різницю життя в західних землях після 1939 р., кардинальні переваги радянської над колонізацією. Праці істориків повоєнної доби торкались важливих соціально-економічних проблем, які при всіх їх перевагах, мають значний недолік – заідеологізованість, шаблонність та свідомо сепаратія джерел.

Сучасна вітчизняна історіографія аналізує цю проблематику виключно в західноукраїнському центричному зрізі. Відбувається співпраця з польськими колегами в розробці болючих та неприємних тем, обговорення яких обома сторонами дещо стирає взаємні образи. Здебільшого досліджуються етнорелігійні процеси, міжнаціональні відносини [7; 9; 17; 24; 25]. Поза увагою залишаються теми, які прийнято вважати цариною марксистських істориків, що значно збіднює розуміння тих подій.

Джерельною базою цієї статті є Конституція Другої Речі Посполитої 1921 р. [41], яка дає змогу простежити вплив міжнародних договорів на формування офіційної державної політики. Конституція містить ряд позицій, з яких можна зробити висновки, що в Другій Речі Посполитій всі громадяни мали рівні права та мали повне право на задоволення культурно-релігійних потреб. Однією з важливих груп джерел є інтерпеляції (звернення) послів українського, німецького та білоруського сеймових клубів до міністрів, в яких розкривається соціально-економічне та культурне становище національних громад. Особливістю цих джерел є їх масовість, так як кожна інтерпеляція фіксувала окремі події на рівні родини, села, гміни. Як правило, звернення були пов'язані з закриттям шкіл, осадництвом, поліцейським тиском та порушенням прав громадян, гарантованих Конституцією. Більшість цих джерел є ординарними, тому критерієм їх підбірки стала їх смислова повторюваність.

Наступну групу складають матеріали періодичної польської преси та преси національних меншин, таких як «Robotnik» [50], «Slowo Polskie» [52], «Громадський голос» [27], «Новий час» [28]. Газетні публікації розкривають суспільно значущі теми, пов'язані з національними громадами, серед яких проект аграризації євреїв, ліквідація національних шкіл, релігійне та земельне питання. Важливими є матеріали Виконавчого комітету Комінтерну, які містять постанови, статті Комуністичної партії Польщі, пов'язані з національним питанням. У цих матеріалах містяться статистичні дані стосовно складу національних меншин, освітніх закладів. Особлива увага приділяється порушенню прав меншин.

Поява після Першої світової війни Другої Речі Посполитої стала цілком закономірним явищем у світовій історії, але значну корекцію цього процесу було зроблено країнами-переможцями. Геополітичне розташування Польщі перетворило її на пішака у грі великих держав, таких як Англія, Франція та ін., які в останню чергу опікувались проблемою державотворчих прагнень польського народу, а виходили з необхідності власного убезпечення та користі, що є цілком природним у великій політиці. З одного боку, загроза Радянської Росії, а з іншого – розподіл Німеччини, поставили Польщу в буферну зону між Сходом та Заходом, де вона виграла для себе велику кількість дивідендів, пов'язаних у першу чергу з розширенням кордонів. Зрозуміло, що встановлені кордони не стали наслідком діяльності польської армії, а наслідком післявоєнного облаштування Європи.

Інкorporація українських земель не стала явищем суто польським. Країни Антанти вбачали нежиттєздатність Західноукраїнської Народної Республіки, яка, на їх погляд, цілком реально могла увійти до складу Радянської України. Паралельно відбулось приєднання до Польщі частини білоруських та литовських земель.

Формування західних кордонів теж виявилось справою не з простих. Польські націоналісти на чолі з Р. Дмовським претендували на провінції Познань, Верхня Сілезія, частину провінцій Нижньої Сілезії та Західної Пруссії, в яких значна частина населення були німцями. До того ж Польща претендувала на заселену переважно німцями східну частину Померанії, Данцига, Мазовію та Вармію. Щоб домогтись включення цих територій до складу Польщі, взимку 1918–1919 рр. у провінції Познань було інсценовано повстання, в результаті якого там було встановлено контроль з боку польського уряду. До підписання Версальської угоди Польщі вдалось захопити велику частину західної Пруссії. В провінції Познань більше третини населення були німцями, в Західній Пруссії дві третини.

За таким взірцем було інсценовано й сілезькі повстання 1919 р., 1920 р., 1921 р. За наполяганням Д. Ллойд-Джорджа в липні 1920 р. були проведені плебісцити на спірних територіях. У Мазовії і Вармії 97,8 % населення зробили свій вибір на користь Німеччини. В Західнопруському районі Марієнверд за Німеччину проголосувало 92,4 %, та, незважаючи на це, район було передано Польщі.

У плебісциті у Верхній Сілезії 1921 р. 59,4 % за приєднання до Німеччини, а решта за Польщу. В результаті чого Верхня Сілезія була поділена на дві частини [3, с. 22].

Східні кордони були розширені за рахунок Литви, було включено в 1920 р. Віленський край, Західну Україну та Західну Білорусію, особливості перебування яких були визначені Ризьким договором 1921 р.

Під час Паризької мирної конференції діяв комітет єврейських делегацій, які домагались надання євреям, що опинились у складі Польщі, прав національних меншин. У відповідь речники польської дипломатичної служби обстоювали позицію, згідно з якою питання правового статусу євреїв розглядались як проблема внутрішньополітичного характеру. Представник Варшави І. Падецький з цього приводу стверджував, що Польща визнає рівноправ'я всіх громадян [17, с. 167].

Наслідком остаточного визначення кордонів Другої Речі Посполитої стало перетворення Польщі на поліетнічну державу. Набуття подібного статусу виявилось новим для відродженої держави. Принципи державної політики в цій сфері були розписані теоретично, в більшості випадків апелюючи до часів Першої Речі Посполитої, коли поняття національної меншини не існувало. Її попередником була релігійна меншина, в той час поняття «інший» включало в себе не етнічний, а релігійний зміст [1, с. 13]. До того ж польські теоретики, розробляючи свої концепції ролі національних громад до подій Жовтневої революції, не могли враховувати той факт, що на карті Європи з'явиться Радянські Україна та Білорусія, які виявляться культуртрегерами етнічного «я».

Ситуація, в якій опинилась Польща, була в цілому типовою для повоєнної Європи. Це було в першу чергу пов'язано з тим, що національні громади почали використовувати політичні важелі впливу: з загальної кількості населення країни меншини складали 31 %, з них 14 % українці, 7,8 % євреї, білоруси 3,9 %, німці 3,9 % [12] та ін. Національні меншини існували в більшості європейських держав, таких як Греція, Італія, Німеччина, Бельгія, Іспанія та ін. Тому Польща могла переймати досвід сусідніх держав.

Основним гарантом забезпечення прав національних громад у Польщі стала Конституція 1921 р. [41], окремі положення якої були написані під тиском міжнародних договорів та зобов'язань, які взяла на себе Польща [36]. Конституція прямо та опосередковано містила статті які, з одного боку, коригували життя національних громад, а з іншого – позиціонували її, як державу польську національну. Однією з найвагоміших статей, яка визначала національно-культурне життя, була та, що забезпечувала свободу відправлення релігійного культуру.

Ця стаття повинна була б врегулювати релігійні протиріччя, що накопичувались століттями. В окремих статтях мова йде про внутрішнє самоуправління релігійних громад. На перший погляд, ці статті повинні були створити тепличні умови для релігійного життя, якби не одна надважлива приписка до кожної зі статей, яка стверджує, що все це повинне відбуватись, не порушуючи норм існуючого законодавства. Ця приписка стала справжньою зброєю на шляху до політизації православних громад. Проблему громадянства в новоствореній державі вирішувала стаття, яка забезпечувала його всім, незважаючи на релігійну та національну приналежність. Найбільш деструктивною для Польщі як держави була стаття, за якою національні громади мали можливість створення автономних територіальних союзів меншин у межах місцевого самоуправління, але таку привабливу для громад статтю теж було доповнено: ці союзи могли утворюватись спеціальними актами, які повинна спустити держава, чого, зрозуміло, вона собі не могла дозволити.

Конституція 1921 р. стала, з одного боку, захисником прав громад, а з іншого – залишила масу відступів для себе, щоб ці права не забезпечувати. Декларативний характер Конституції був у першу чергу викликаний тиском країн-переможниць.

Особливістю національних громад Другої Речі Посполитої було те, що вони мали різний статус, який випливав з історичних обставин їх появи на території Польщі [2]. Найбільш численними стали українська, білоруська, єврейська та німецька громади. А тому вони склали найбільше проблем для уряду, так як забезпечення їхніх прав та свобод йшло цілковито врозріз з реальною державною політикою – перетворенням Польщі на державу польську. Основну загрозу цілісності польської держави представляли компактно проживаючі громади українців, білорусів та німців, до того ж вони межували з СРСР та Німеччиною, що посилювало небезпеку територіальної цілісності Польщі. Компактність проживання українського та білоруського населення доповнювалось тим фактором, що вони, в порівнянні з поляками, були корінним населенням краю, а тому їхні претензії стосовно культурної автономії були обґрунтовані не лише кількісним, але й історичним фактором. У східних кресах поляки складали меншість і лише в окремих випадках ситуативну чи професійну більшість. Особливістю східних кресів була економічна відсталість у порівнянні з корінною та західною Польщею. Більшість населення мешкало в селі, де переважали карликові господарства, помножені на черезполосся. Меншість населення була задіяна в нафтовій промисловості,

досить високим був показник серед працівників залізниці [11; 14]. Така ситуація, з одного боку, тішила польську владу, так як відсталість регіону та низький відсоток українського капіталу дозволяв перетворити креси на полігон для приросту польського національного капіталу, оскільки в західних промислових регіонах панував іноземний капітал, а з іншого – відверто бентежила, бо постійно вимагала посиленої уваги.

Західні креси, заселені німцями, в порівнянні зі східними мали свої особливості: значна частина населення була нащадками колонізаторів, ще за часів існування Першої Речі Посполитої, інші з'явилися в період австрійського панування, в руслі політики понімечення краю [57, с. 175]. Така специфіка регіону мала як позитивні, так і негативні наслідки для держави. Зрозумілою перевагою була розвинена промисловість, а недоліком – слабка присутність у ній польського елемента, польські робітники значно поступалися по кваліфікації німецьким, тому поляки були представлені досить широко в аграрному секторі [48, с. 58]. Складається враження, що західні креси є дзеркальним відображенням східних. Рівень самоідентифікації та свідомості німецького населення був значно вищим, ніж в українців та білорусів, до того ж німці на поляків дивились зверхньо, підкреслюючи свою культурну домінацію. Ще одним неприємним моментом для польської економіки стало переважаювання іноземного капіталу, якому польський лише теоретично міг скласти конкуренцію.

Найбільш розпорошеною була єврейська громада [17, с. 68], яка, на відміну від попередніх, була в цілковитій залежності від влади, оскільки не могла апелювати до країни – Батьківщини. Погляди на євреїв були різними, але спільним було те, що в євреях в останню чергу вбачали споборників польської держави, вважаючи їх прислужниками попередніх окупаційних урядів [54, с. 12]. До того ж закритість громади в культурному плані унеможлиблювала її асиміляцію. Економічна ніша, яку займали євреї, була традиційною: лихварство, кустарне виробництво, дрібна торгівля. Мешкали євреї або великими групами, створюючи цілі містечка, або ж невеликими групами в польських містах. На селі вони були явищем поодиноким і займалися там торгівлею та шинкарством. Лише незначна частка сільських євреїв займалися землеробством [20, с. 3].

Однією з найбільших загроз для територіальної цілісності Другої Речі Посполитої були СРСР та Німеччина, які не відмовлялись від своїх територіальних претензій, більше того, вони виказували підтримку культурним рухам.

Із самого початку уряд ендеків взяв курс на полонізацію, яка в окремих випадках переходила у відверту асиміляційну політику. На початку 20-х рр. полонізацію можна сміливо ототожнювати з вандалізмом, варварством та ксенофобією стосовно національних громад. Особливістю даного періоду став факт боротьби з «іншим», ініціати-ва в багатьох випадках приходила знизу, що можна пояснити пост-травматичним синдромом тривалої бездержавності та спробою само-ствердження за роки ірреденції.

Політичні заяви польського керівництва того часу стверджували: «минули часи шовіністичної Росії, тепер польський народ є вільним і відчуває дух свободи. Найважливіша роль у побудові цілісної поль-ської держави відводиться інтелігенції» [18, с. 2], польська держава перетворилась на жорсткішу стосовно національних громад, ніж Ро-сійська імперія.

Форсована полонізація мала подолати, з точки зору поляків, на-слідки русифікації в підросійській Польщі, поніменення в австрій-ській, «євреезацію» економіки [9, с. 15]. Першою жертвою стала Пра-вославна Церква, яка потрапила під хвилю ревіндикації, коли в під-російській Польщі було закрито, розграбовано та знищено частину православних парафій та храмів. На західних кресах німців вистав-ляли як елемент прусської поліції, поніменення краю та його відго-родження від материнської Польщі. Проводились антинімецькі акції, які в ряді випадків закінчувались німецькими погромами [52, с. 174]. Єврейська громада, яка розглядалась з точки зору економічної кон-куренції, стала жертвою економічного бойкоту, погромів. Держав-на пропаганда зображувала їх як ворогів, які є причиною злиденного життя поляків [18, с. 13].

Політика по зглажуванню гострих кутів неоднорідності проводи-лась з позицій насильства, що призвело до того, що на довгі роки на-сильство стане синонімом польської державності для національних громад.

Важливим моментом полонізації стала робота з освіченою вер-хівкою національних громад, від них вимагалась присяга на вірність польській державі. Всі ті, хто відмовлялись її приносити, були звіль-нені зі своїх посад. Так, було звільнено професора географії С. Руд-ницького, професора цивільної процедури доктора Вергановського, професора української літератури К. Студницького та ін. [13, с. 84]. Частина інтелігенції була змушена емігрувати. Масові звільнення неполяків проводились й в інших галузях, таких як медицина, юри-спруденція, державна служба.

Окрім епізодичних моментів у боротьбі з непольським населенням, були виділені магістральні напрями: економіка та культура, знекровивши які можна було б святкувати перемогу. На східних кресах найгостріше стояло питання землі, а радше, її практичної відсутності в користуванні селян, 85 % землі було в користуванні у поміщиків. Аграрна реформа 1920 р. була завершена в 1925 р. За нею передбачалась парцеляція землі поміщиків селянам. На такий крок польський уряд наштовхнула Радянська Росія та поширювані комуністичні настрої в суспільстві. На східних кресах парцеляція не розв'язала б земельне питання, але дала б змогу дещо полегшити становище селян. Але виділення урядом пріоритетних верств населення для парцеляції було направлено на те, щоб якомога менше непольських селян отримали землю. Землю в першу чергу отримували орендарі та працівники маєтків, солдати та учасники добровольчих організацій, родини загиблих солдат. Зрозуміло, що українське та білоруське населення в останню чергу потрапляло в окреслені категорії. Подібна політика поклала початок осадницькому руху, який був покликаний, з одного боку, підняти економічно польського селянина, а з іншого – розчинити національний склад, формуючи лояльну економічно міцну верству польського селянства на кресах. Осадники отримували для господарювання до 20 га землі, що в умовах карликового господарювання місцевого селянства викликало зрозуміле обурення. В період з 1919 до 1931 рр. осадники отримали 400 000 га землі [15, с. 103]. Такий крок в етноекономіці не був винаходом польських урядовців, раніше самі польські землі стали жертвою таких заходів, перебуваючи в складі Пруссії. Хоча подібну політику стосовно західних польських земель Л. Василевський жорстоко засуджує [59], а от осадництво на сході вважає виправданим заходом. До прикладу, пруська Комісія з колонізації переселила до пруської Польщі за 28 років 120 тисяч німців, а польська влада за 2 роки – 25 тисяч поляків [18, с. 3]. Так як українське та білоруське населення, в основному, було задіяне в аграрній сфері, то дискримінаційна політика торкнулась саме їх.

Німецьке населення, на відміну від інших національних громад, в силу історико-культурних особливостей, було більш впливовим у значно більшій кількості ніж народного господарства. На 1921 р. воно складало 3,8 % населення Польщі. З огляду на політичні наслідки німецьке населення опинилось у зовсім іншій якості в польській державі, втративши привілейоване становище і перетворившись на національну меншину. У Верхній Сілезії німецьке населення було

представлене кваліфікованими робітниками, в Познані та Поморі – житницях старої Німеччини, німці були поміщиками, вільнонайманими робітниками та селянами. Найбільше страждали мешканці промислових районів, так як уряд у захопленні європейських ринків збуту продукції, підвищував її конкурентоспроможність за рахунок здешевлення, а здешевлення, в свою чергу, викликало раціоналізацію та капіталізацію виробництва. Ця політика призвела до масового зuboжіння німецьких робітників. Частина німецького населення, що потрапила на новостворені польські території після 1908 р., отримувала громадянство за спеціальним дозволом держави. Мешканці прикордонних районів з Німеччиною мали право за Версальською угодою переїхати до Німеччини. Це ж право мали поляки, що мешкали в Німеччині на прикордонних землях. Відповідно до польської статистики з 1918 до 1921 рр. з Познаньського та Поморського воєводств виїхало 730 тис німців. Після 1921 р. державу залишили 400 тис. німців. У 1925 р. уряд прийняв рішення про призупинення німецької еміграції.

Єврейська громада, займаючи торговельно-ремісницьку нішу, складала значну конкуренцію полякам. Тому «роз'євреєння» економіки стало важливим напрямком урядової діяльності. В суспільство було кинуте гасло «свій до свого по своє», що мало на меті відібрати ринок збуту в єврейської економіки. Прямим наслідком чого став бойкот єврейських товарів та послуг. Антиєврейська економічна політика продовжувалась податковим тиском, високим відсотком на кредитування, відмовою ряду підприємств на постачання товару [15, с. 231].

Відмінність у віросповіданні між титульною нацією та значною частиною національних громад поєднувало етнорелігійну політику з національною. Найбільшою релігійною меншиною стала православна громада, враховуючи той факт, що більшість належала до Московського патріархату, а політика щодо неї формувалась у войовничому руслі. Основні характеристики політики щодо православ'я стали: ревіндикація – повернення у власність уніатської та католицької церков земель і майна конфіскованих при Російській імперії. Під виглядом ревіндикації було знищено десятки приходів та церков. Польських православних вірян було відлучено від Московського патріархату та створено польський, який проводив політику послаблення православ'я [38, с. 54]. Такою політикою уряд намагався реалізувати політику прискореної асиміляції.

Шкільна політика проходила в руслі ліквідації національної школи. Основного удару зазнали українська, німецька та білоруська школи [39, с. 58; 40, с. 34]. Їх кількість за роки незалежності Польщі постійно зменшувалась, що яскраво демонструє ситуація в Східній Галичині.

Таблиця 1

Всенародні школи у Східній Галичині [51]

Воєводство	Число всенародних шкіл по мові									
	В 1911–1912 ш.р.			В 1921–1922 ш.р.			В 1927–1928 ш.р.			
	Укр.	Пол.	інші	Укр.	Пол.	інші	Укр.	Пол.	інші	Утраквістичні
Львівське	936	1052	10	976	1363	39	305	1361	41	654
Станіславське	782	162	8	816	311	38	265	284	36	526
Тернопільська	702	376	2	643	608	12	174	677	-	455
Львів. шкіль. округа	2420	1590	20	2437	2282	89	744	2322	77	1635

Таблиця 2

Національні школи Другої Речі Посполитої на 1929 р. [51]

школи	% початкова	% середні
польські	85	94,7
українські	3,2	2,2
білоруські	0,09	-
німецькі	1,6	0,7
утраквістичні	9	-
мішані	0,9	2,4

Полонізація школи відбувалась шляхом утворення двомовних шкіл та змішаних, закриття національних шкіл та відкриття польських. Одним з головних прав, що гарантувалось німецькому населенню, було право на школу. Підставою для навчання в німецькій школі повинна стати заява батьків. В 1926 р. виявили бажання навчати дітей в німецькій школі 8500 батьків, з них 7114 було відхилено, а тому діти були змушені навчатись у польськомовних школах. Школи національних меншин були поставлені в гірші умови, ніж польські. Уряд ініціював виселення вчителів (за етнічною ознакою) до ко-

рінної Польщі, а на їхнє місце присилали вчителів, що були за національністю поляками. Недокомплектація шкіл фахівцями призводила до їх закриття або ж переорієнтації на польськомовне викладання [53, с. 5]. Єврейська світська освіта практично відсутня, державних єврейських шкіл не існувало, відкриті ж на кошти громад світські школи всіляко переслідувались [51, с. 9].

Шкільний закон 1932 р. визначав польську державність найвищим принципом всього виховання, що імпліцитно проводило не лише жорстку ідейну колонізацію школи, але й зменшення кількості непольських шкіл [9, с. 2].

Положення національних громад юридично було виписано з забезпеченням всіх прав та свобод для національних громад. Основним документом, що забезпечував рівні права, стала Конституція 1921 р., яка була написана під тиском країн-переможниць, тому містила ряд декларативних положень, втілення в життя яких не входило в амбітні плани польського політикуму. Фактично життя національних громад проходило під постійним тиском держави, яка спрямовувала життя громад у русло колонізації. Вона супроводжувалась відвертою дискримінацією та порушеннями прав людини за національною ознакою.

Бібліографічні посилання

1. *Абашидзе А.* Защита прав меньшинств по международному и внутреннему праву / А. Абашидзе. – М., 1996.
2. *Абашидзе А. Х.* Международная защита прав национальных меньшинств. Международно-правовой анализ / А. Х. Абашидзе, Ф. Р. Ананидзе. – М., 1997.
3. *Айсфельд А.* Немецкие этнические меньшинства в странах Средневосточной и Восточной Европы накануне и в первые месяцы Второй мировой войны в политике Третьего рейха / А. Айсфельд // *Российские немцы. Историография и источниковедение.* – М., 2001.
4. *Боген Д.* Преследование нацменьшинств в Польше / Д. Боген. – М., 1927.
5. *Болдов А. В.* Внутренняя политика «санации» в Польше 1935–1939 гг : дисс. канд. ист. наук / А. В. Болдов. – М., 1982.
6. Боротьба села за землю та новий закон про парцеляцію і осадництво. – Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 6, оп. 1, спр. 18.
7. *Віднянський С.* Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / С. Віднянський // *Український історичний журнал.* – 2003.

8. *Воронко І. Я.* Белорусский вопрос к моменту Версальской Мирной конференции / *І. Я. Воронко.* – Ковна, 1919.

9. Доклад Е. Братковского на 16–17 заседаниях V съезда КПК «Национальный вопрос и задачи КПК». – Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ). – Ф. 495, оп. 124, спр. 352.

10. *Зашикільняк Л. О.* Спроби українсько-польського порозуміння у міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : матер. Міжнарод. науково-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997 – С. 156–160.

11. *Зуев Ф. Г.* Рабочее и национально-освободительное движение в Польше 1917–1939 гг. / *Ф. Г. Зуев.* – М., 1957.

12. *Konstytucj 1921 г.* – Warshava, 1921

13. *Калинович В. И.* Колониальный режим управления Западноукраинскими землями в панской Польше (1018–1939): автореф. дисс. канд. ист. наук / *В. И. Калинович.* – Львов, 1955.

14. *Кон Феликс.* Национальный вопрос в Польше / *Феликс Кон.* – М.; Л., 1927.

15. *Кривава книга /* упоряд. *Я. Радевич-Винницький.* – Дрогобич, 1994.

16. *Кухарев Б. Е.* Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) / *Б. Е. Кухарев.* – Минск, 1975.

17. *Левин И.* Национальный вопрос в послевоенной Европе / *И. Левин.* – М., 1934.

18. *Минский Г.* Под игом польских панов / *Г. Минский.* – 1939.

19. Нарис з історії та культури євреїв України / під ред. *Л. Фінберг, В. Любченко.* – К., 2005.

20. Национальный вопрос в Польше. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 17.

21. Национальный вопрос и задачи партии. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 361.

22. *Пичета В.* Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии / *В. Пичета.* – М., 1939.

23. *Под польским орлом.* – М., 1927.

24. Речь депутата Соболевского из белорусской крестьянско-рабочей «Громади» на заседании польского Сейма. 24.5.1926. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 178.

25. *Селезнев А. И.* Образование польского буржуазно-помещичьего государства (1918–1921 гг.) / дисс. ... канд. юрид. наук / *А. И. Селезнев.* – М., 1953.

26. *Стовбуха Д.* Політика Другої Речі Посполитої щодо західноукраїнських земель у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) // Україна і Польща в ХХ ст.: проблеми і перспективи взаємовідносин : зб. наук. праць / за ред. *П. М. Чернеги.* – Київ–Краків, 2002. – С. 102.

27. Узгодження і розбіжності другого міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини 1918–1947» // *І.* – 2003. – № 28. – С. 223.

28. Швагуляк М. М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х р. ХХ ст. / М. М. Швагуляк // Записки НТШ. – Львів. – 1991. – Т. ССХХП. – С. 111–140.

29. Шкільництво на Волині в світлі урядових цифр // Громадський голос. 19.1.1929. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 641.

30. Шкільництво Східної Галичини в цифрах // Новий час. 14.1.1931. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 12, спр. 641.

31. Экстренное предложение депутатов из белорусской крестьянско-рабочей «Громады». – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 178.

32. *Banasiak S. Przesiedlenie Niemcow z Polski w latach 1945–1950 / S. Banasiak. – Lodz, 1968.*

33. *Bialecki T. Przesiedlenie ludnosci niemieckiej z Pomorza Zachodniego po II wojnie swiatowej / T. Bialecki. – Poznan, 1969.*

34. *Byczkowski J. Mniejszosci narodowe w Europie 1945–1974. Wybrane zagadnienia / J. Byczkowski. – Opole, 1976.*

35. Czu mozliwa jest kolonizacja zydzowska na polesiu? // *Nash Przegląd. W. 12.3.1931. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 188.*

36. *Eisler J. Marzec 1968. Geneza, przebieg, konsekwencje / J. Eisler. – Warszawa, 1991.*

37. *Hurwic-Nowakowska I. Ćydzi polscy (1947–1950). Analiza wikzi spoiecznej ludnoŃci Ćydzowskiej / I. Hurwic-Nowakowska. – Warszawa, 1996.*

38. Interpelacja. posla P. Wasynczuka i innych z klubu Ukrainskiego do Pana Prezesa Rady Ministrow P. P. Ministrow Spraw Wewnetrznych, Wyznan Religijnych i Oswiecenie Publicznego. W., 1924. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 78.

39. Interpelacja. posla S. Podhorskiego i towarzyszy do Pana Ministra Spraw Wewnetrznych w sprawie naduzyc starosty kostrezewskiego w Peczynizynie i Posterunku Policji w Berezowis srednim. W., 1924. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 78.

40. Interpelacja posls S. Kozickiego i towsryszy z Klubu Ukrainskiego do Pana Minisrta Oswiecenia Publicnego i Wyznan Religijnych w sprawie zamknicia dwoch prywatnych ukrajskich ludowych szkól Ukrainskiego Pedagogicznego Towarzystwa w Drohobuzu. – W., 1924. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 78.

41. *Iwanicki M. Ukraiccy, Biaiorusini, Litwini, Niemcy w Polsce w latach 1918–1990 / M. Iwanicki. – Siedlce, 1991.*

42. *Iwaniuk S. Biaioruskie Towarzystwo Spoieczno-Kulturalne a szkolnictwo w jkzyku biaioruskim w latach 1956–1980 / S. Iwaniuk. – 1994. – № 2.*

43. *Kersten K. Kszaltowanie sie stosunkow ludnosciowych, [w:] Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany spoeczne / K. Kersten. – Wroclaw, 1974.*

44. *Kersten K. Przemiany struktury narodowosciowej Polski po II wojnie swiatowej. Geneza i wyniki / K. Kersten // Kwartalnik Historyczny, 1969. – № 2.*

45. *Kwilecki A. Mniejszosci narodowe w Polsce Ludowej // Kultura i Spoeczienstwo. – 1963. – № 4.*

46. *Kwilecki A.* Zagadnienie migracji i asymilacji / A. Kwilecki. – Warszawa, 1974.
47. *Lovell J.* Polska jakiej nie znamy. Zbiór reportazy o mniejszosciach narodowych / J. Lovell. – Krakow, 1970.
48. *Makowski B.* Litwini w Polsce 1920–1939 / B. Makowski. – Warszawa, 1986.
49. *Matelski Dariusz.* Mniejszosc niemiecka w Wielkopolsce w latach 1919–1939. – Poznan, 1997.
50. Pertraktacje polsko-zydowskie. Porozumienie czy zasadzka? // *Nash Przegląd.* W. 28.6.1930. – Ф. 495, оп. 124, спр. 188.
51. Pierwszy krok. Rozpoczenie debaty nad porоекtem Z.P.P.S. o szkolnictwie mniejszosci narodowych // *Robotnik*, 22.5.1929. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 614.
52. *Skubiszewski K.* Wysiedlenie Niemcow po II wojnie swiatowej / K. Skubiszewski. – Warszawa, 1968.
53. *Słowo Polskie.* 25.8.1930. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 48.
54. Sprawa zydzowska w Polsce kapitalistucznej. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 17.
55. *Srokowski K.* Sprawa narodowosciowa na Kresach Wschodnich / K. Srokowski. – Krakow, 1924.
56. Stan szkolnictwa ukraińskiego w Polsce. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 614.
57. Uchwala w sprawie narodowosciowej. – РДАСПІ. – Ф. 495, оп. 124, спр. 48.
58. *Urbanski Z.* Mniejszosci narodowe w Polsce / Z. Urbanski. – Warszawa, 1933.
59. *Wasilewski L.* Litwa i Bialorus, Zarys historyczno-polityczny stosunkow narodowosciowych / L. Wasilewski. – Warszawa, 1925.
60. *Wasilewski L.* Sklad narodowosciowy panstw europejskich / L. Wasilewski. – Warszawa, 1933.
61. *Wlodarski P.* Zagadnienia polityki narodowosciowej w Polsce Odrodzonej / P. Wlodarski. – Warszawa, 1936.
62. *Wlodarski P.* Zagadnienia polityki narodowosciowej w Polsce Odrodzonej / P. Wlodarski. – Warszawa, 1936.
63. *Wyslouch S.* Polacy i Bialorusini-katolicy na terenie Wilenszczyzny / S. Wyslouch. – Warszawa, 1938.
64. *Wyslouch S.* Polacy i Bialorusini-katolicy na terenie Wilenszczyzny / S. Wyslouch. – Warszawa, 1938.
65. *Zaleski W.* Ochrona praw mniejszosci narodowych w Polsce / W. Zaleski. – Warszawa, 1938.